

اسناد تجاری

«آموزش ضمن خدمت قضات» یکی از برنامه های آموزشی است که در ساختمان معاونت آموزش دادگستری استان تهران برگزار می شود. از آن جا که در این کلاس ها از اساتید ممتاز حقوق کشور استفاده می شود سعی داریم آن چه در این کلاس ها مطرح می شود در اختیار دیگر علاقه مندان بحث های حقوقی و قضایی قرار گیرد. آن چه اکنون می آید مباحث طرح شده در جلسه اول تدریس «دکتر اخلاقی» با موضوع «اسناد تجارت» است.

رغبتی نسبت به این اسناد نشان نمی دهند و معاملات خود را با وجه نقد انجام می دهند. نظامهای بزرگ حقوقی در حدود قواعد و مقررات حاکم بر اسناد تجاری اتفاق نظر دارند ولی در بعضی موارد اختلاف نظرهایی نیز وجود دارد. در سال ۱۹۳۰ حقوقدانان سعی کردند تا هماهنگی در سطح بین المللی در مورد اسناد تجاری ایجاد کنند به همین منظور پیمان ژنو در سال ۱۹۳۰ تنظیم و اکثر کشورهای دنیا با امضاء این پیمان به آن ملحق شدند. در پیمان ژنو در مورد نظریه عمومی و حاکم بر اسناد تجاری به اعتبار اختلافات عمیق بین سیستمهای مختلف حقوقی مثل حقوق نوشته و حقوق کامن لا و حقوق عرفی وجود داشت که تنظیم کنندگان پیمان این اختلافات را کنار گذاشتند.

در این پیمان بیان شده که نظریه عمومی حاکم بر اسناد تجاری را نمی توان درک کرد مگر آنکه اوصاف و ویژگیهای تعهدات ناشی از این اسناد مورد بررسی قرار گیرد تا بتوان به ماهیت حقوقی آنها پی برد. در خصوص روابط حقوقی ناشی از یک سند تجاری در مفهوم خاص باید گفت منشأ یک سند تجاری تعهد تجاری و مدنی است که با تنظیم و امضاء و ارائه سند ایجاد می شود که این نوع سند جنبه طریقت دارد.

هر سندی که در قلمرو مدنی تنظیم می شود مبتنی بر یک رابطه حقوقی است وقتی این رابطه حقوقی زایل شد سند نیز اثرش زایل می گردد بعنوان مثال اسناد

به همین دلیل یک سند اقرار دین که فقط به وسیله قانون مدنی قابلیت نقل و انتقال دارد، در ردیف اسناد تجاری قرار نمی گیرد. همچنین سندی که متضمن ارزش است ولی فاقد قابلیت نقل و انتقال می باشد، در بین بازرگانان، بعنوان وسیله پرداخت طرفداری ندارد. مثل ضمانت نامه های بانکی حسن انجام کار که بفع شخص معینی صادر شده و بانک ضامن متعهد به پرداخت وجه آن به همان شخص معین است یا بازنامه که معرف کالا می باشد. ولی آن دسته از اسناد که قابل نقل و انتقال و متضمن وجه نقد هستند و سر رسید بلند مدت دارند مثل اوراق قرضه، اسناد تجاری عام محسوب می شوند و دارای یک سلسله قواعد و مقررات خاص هستند که این قواعد و مقررات باعث می شود این اسناد جانشین پول بشوند.

برخی کشورها به اعتبار اقتصاد پویا و پیشرفته به شکلی برنامه ریزی کرده اند که وجه نقد در دست مردم نباشد بلکه اسناد تجاری از جمله کارتهای اعتباری را جایگزین آن کرده اند. در این کشورها قواعد و مقرراتی بر اسناد حاکم است که با رویت آنها طرف معامله راغب به استفاده از اسناد تجاری همچون چک و سفته و برات می گردد. در معاملاتی که در سطح بین المللی صورت می گیرد برات بعنوان یک سند تجاری دارای ارزش خاصی است و در انجام معاملات نیز از برات استفاده می شود در کشورهای دارای اقتصاد سنتی مردم رضا و

اسناد تجاری در زمره اسناد رسمی یا عادی به شمار نمی آید. اسناد تجاری در حقوق تجارت ما مفهوم دوگانه ای دارند در مفهوم اعم و وسیع کلمه شامل هر سند یا نوشته ای است که معرف یا بوجود آورنده، تعهدات تجاری باشد. به این تعبیر، هر سندی در امر تجارت عنوان و اعتبار و کاربردی دارد، می توان آن سند را تجاری قلمداد کرد مثل برات، سفته، چک، اوراق قرضه، اسناد خزانه، اوراق سهام، بازنامه، اسناد اعتباری بانکی و غیره. اسناد تجاری در مفهوم اخص کلمه، اسنادی است با تعریف و نقش و ویژگیهای آثار و مقررات خاص خود. بر مبنای تعریف یاد شده می توان ویژگیهای اسناد تجاری در معنی اخص را به شرح زیر ارائه نمود:

- ۱- اسناد تجاری قابلیت نقل و انتقال دارند.
  - ۲- متضمن پرداخت مبلغ معینی وجه نقد می باشد.
  - ۳- پرداخت وجه آنها به رویت یا به سر رسید کوتاه مدت است.
  - ۴- از مقررات ویژه قانونی تبعیت می کنند.
- قابلیت نقل و انتقال اسناد مذکور تا حدی پاسخگوئی به این نیاز است و رکن عمده آنها را تشکیل می دهد و گردش سریع آنها را در روند مبادلات بازرگانی تسهیل می کند. بازرگانان علی الاصول از اسنادی که نقل و انتقال آنها تابع تشریفات سنگین قانون مدنی است، در پرداختهای خود استفاده نمی کنند.

اجاره، بیع گویای یک رابطه حقوقی است که با فسخ یا اقاله آنها این اسناد نیز آثار حقوقی خود را از دست می دهند؛ اما در قلمرو حقوق تجارت همین که سند تجاری تنظیم شد و به ذینفع تسلیم گردید؛ با زوال رابطه حقوقی سابق، سند از بین نمی رود و اثر آن نیز زایل نمی شود اعم از اینکه رابطه حقوقی منشأ سند تجاری یا مدنی باشد و به همین دلیل است که بر خلاف اسناد مدنی که جنبه طریقت دارند، اسناد تجاری خاص جنبه موضوعی دارند یعنی فارغ از رابطه حقوقی سابق خودشان موضوع می شوند. به این موضوعیت یافتن اسناد تجاری وصف تجریدی گفته می شود وصف تجریدی به این معنا می باشد که فعل و انفعالات حادث شده در رابطه حقوقی، تأثیری بر سند ندارد و اساساً رابطه حقوقی طرفین قابل تسری به شخص یا اشخاص ثالث نیست و این حفظ شدن اعتبار به دلیل موضوعیت داشتن سند تجاری است.

بعنوان مثال اگر اتومبیلی فروخته شود و در قبال ثمن معامله چک یا سفته یا برات داده شود و دارنده سند تجاری آن را به شخص ثالث منتقل نماید و متعاقب آن فساد در معامله پدید آید باید اتومبیل به بایع و وجوه پرداختی به مشتری استرداد گردد که این امر بیانگر طریقت رابطه حقوقی در قلمرو مدنی است ولی سند تجاری منتقل شده بلحاظ موضوعیتش اعتبار خود را حفظ کرده و اساساً روابط طرفین قابل تسری به شخص ثالث نیست. در حالی که در قلمرو حقوق مدنی انفعالات ایجاد شده، بر روی سند سایه می اندازد و این به خاطر طریقت داشتن اسناد مدنی است. به همین دلیل عدم توجه به تعهد سابق و اصالت به تعهد ایجاد شده به محض امضاء سند تجاری از نتایج وصف تجریدی اسناد تجاری قلمداد می گردد. در آمریکا و انگلستان به اسناد اعتباری نسبت به پول توجه بیشتری می شود بطوری که این وسیله اعتباری را همراه خود دارند و به جز در مواردی خاص که باید از سکه استفاده شود در سایر موارد از کارت اعتباری استفاده می کنند. باید دید چه اوصافی را برای این در نظر گرفته اند که این کارت اعتباری نقش پول را بازی کند. مثلاً در مورد چک چون به یک سیستم بانکی متصل است آن تأمین و تضمین کننده اعتبار است اما در برات و سفته اعتبار تضمینی نیست چون ناظر به یک فرد می باشد. مهمترین عمل حقوقی در اسناد تجاری همان امضاء کردن آنها است که بمحض امضاء اسناد، تعهد کامل می شود که این امر بیانگر وصف تجریدی است. وصف شکلی را نیز باید از اوصاف اسناد تجاری خواند. بر اساس این وصف شکل و فرم تنظیم اسناد تجاری و آثار مترتب بر آن مورد بررسی قرار می گیرد. قانونگذار می گوید وسیله پرداخت بوجود آورده که وقتی مردم با آن مواجه شدند پول به ذهنشان متبادر شود مثل چک، سفته و برات که با فرم مخصوص و شرایط شکلی همانند پول محسوب می شوند. در بحث اسناد تجاری، در تمامی نظامهای حقوقی، بخشی از مطالب به بررسی شکل آنها اختصاص دارد. قانون تجارت، در آغاز طرح موضوع هر یک از اسناد تجاری، شرایط

شکلی آنها را مقرر داشته است. مرور به مواد ۲۲۳ و ۳۰۸ و ۳۱۱ از قانون مذکور مؤید این امر می باشد: سومین وصف از اوصاف اسناد تجاری، وصف تجریدی است به موجب این وصف تعهدات ناشی از سند تجاری بر خلاف تعهدات ناشی از روابط مدنی به صورت لازم، جایز، مشروط، مقید، مطلق، تشریفاتی و... نیست. تعهد تجاری باید متضمن دستور پرداخت بدون قید و شرط باشد و این دستور پرداخت نباید معلق و منوط به وقوع احتمالات یا امر دیگر باشد؛ زیرا در صورت فقدان این وصف اولاً: حقوق دارنده متزلزل خواهد شد ثانیاً: عدم وجود وصف تجریدی در اسناد تجاری با قابلیت در گردش بودن این اسناد مغایرت دارد.

در ماده ۲۳۳ قانون تجارت بطور ضمنی، شرط را پذیرفته است ولی متعاقباً قانونگذار متوجه شد وجود تعلیق و شرط می تواند مضر باشد به همین دلیل در قانون صدور چک ۱۳۵۵ با اصلاحات بعدی این موضوع مورد امعان نظر واقع شد. اگر در چک و سفته و برات دستور پرداخت مشروط به شرطی شود این سند تجاری فاقد اعتبار تجاری است در اینجا منظور از شرط یعنی پرداخت وجه سند تجاری منوط به تحقق شرطی باشد. در حقوق فرانسه و انگلستان نیز دستور بدون قید و شرط پرداخت مبلغ معین مورد توجه قرار گرفته است.

در حقوق کشورهای کامن لا آراء متعددی مبنی بر تجاری تلقی شدن اسناد بر اساس وصف تجریدی دیده می شود. بر خلاف آن در ایران و فرانسه که دارای حقوق نوشته هستند بر وصف تجریدی تکیه بسیار زیادی شده است. در قانون تجارت ایران که در سال ۱۳۱۱ تصویب شد در بحث اسناد تجاری اشاره ای به وصف تجریدی نشده، بلکه در موارد همچون ماده ۲۳۳ قانون مذکور این

وصف مورد تردید قرار گرفته است. واقعیت مطلب این است که هر گاه در متن چک وصول وجه آن منوط به تحقق شرطی باشد یا چنین امری ثابت شود باید گفت این چک باطل نیست بلکه به شرط مندرج در آن ترتیب اثر داده نمی شود. وصف تجریدی در اصلاحات بعدی قانونگذار توسعه یافت و صدور هر گونه چک قابلیت تعقیب کیفری پیدا کرد. پس دیگر از اوصافی که باعث می شود چک با اوصاف تجریدی و شکلی و تجریدی بتواند نقش بازی کند و جانشین پول شود قابلیت نقل و انتقال ذاتی چک می باشد که مبین ارزش این سند تجاری است.

قدر مسلم اینکه اصل استقلال و اعتبار ذاتی اسناد تجاری، در برخی از نظامهای بزرگ حقوقی معاصر پذیرفته پذیرفته شده، رکن عمده، ویژگیهای آن یعنی

قابلیت نقل و انتقال آنها را تشکیل می دهد. حسب این اصل، تعهد پرداخت در سند تجاری نباید با قید و شرطی همراه باشد، همین که سندی امضاء و به دارنده آن تسلیم شده ذاتاً و فارغ از منشاء دینی که موجب آن بوده، اعتبار و موضوعیت پیدا می کند و مستقلاً به گردش در می آید. بر این مبنا، وقتی منشاء تعهد مندرج در سند تجاری مشروط و مقید و یا به جهتی از جهات باطل بود و سند از طریق ظهر نویسی های متعدد نقل و انتقال یافت، ادعای شرط و قید و بطلان آن نسبت به اشخاص ثالث که دارنده فعلی آن محسوب می شوند مسموع نخواهد بود مگر در موارد خاص از طرفی برای اینکه ما بتوانیم اسناد تجاری را جایگزین پول کنیم باید سهولت در گردش آنها را مدنظر قرار دهیم تا به آسانی از طریق ید جدید یا ظهر نویسی مورد نقل و انتقال قرار گیرد.

از سوی دیگر هر سند تجاری علیرغم امضاء متن در ظهرش دارای امضاء باشد پشتیبانی بیشتری برای دارنده آن دارد چون مسئولیت تضامنی که در فقه مورد سؤال واقع شود به دارنده سند این اطمینان را می دهد که می تواند علیه امضاء کنندگان منفرداً یا مجتمعاً مبادرت به طرح دعوا کند. اگر چه در بعضی اسناد همچون ضمانت نامه بانکی، اعتبارات اسنادی، بیمه نامه ها این موضوع دیده می شود ولی جمع این امور را فقط در اسناد تجاری در مفهوم خاص می بینیم. امضاء کننده سند تجاری که وجه آنرا پرداخت نمی کند حسب مورد طبق قانون حبس یا وادار به

در معاملاتی که در سطح بین المللی صورت می گیرد برات به عنوان یک سند تجاری دارای ارزش خاصی است و در انجام معاملات نیز از برات استفاده می شود اما در کشورهای دارای اقتصاد سنتی مردم رضا و رغبتی نسبت به این اسناد نشان نمی دهند

پرداخت می شود. در فرانسه دعوای تجاری در دادگاههای تجاری با آیین دادرسی خاص که در آن سرعت در رسیدگی ملحوظ نظر است، مورد رسیدگی قرار می گیرد. در دادگاههای ایران نیز آیین دادرسی اختصاری در اینگونه موارد مدنظر قرار گرفته و صدور قرار تأمین خواسته منوط به پرداخت خسارت احتمالی نیست. حتی در مورد چک برای حفظ حقوق دارنده آن، ضمانتنامه بانکی مانع تعقیب صادر کننده نیست. نارسایی ضمانت اجرایی برای وصول وجه چک از طریق عادی یا اجرای ثبت یا رسیدگی کیفری یا حقوقی در کشور ما و سایر کشورهای مشابه به گونه ای است که اشخاص رغبتی به قبول اسناد تجاری به جای پول نداشتند و کلاً وجوه نقد از ارزش فراوانی برخوردارند. در حالی که در کشورهای با اقتصاد پویا اورا قی همچون اوراق بهادار دارای ارزشی به مراتب بیشتر از وجه نقد است و پول در این کشور از گردونه خارج شده و به پروژه تولید می رود و پول بلحاظ تورم از ارزش کمتری برخوردار است و اشخاص سعی می کنند با پول خود سهام خریداری کنند.